

SZOCIOGRÁFIAI IRODALMUNK TÖRTÉNETÉBŐL

Udvarszállás (Dobričevo), egy jugoszláviai magyar nyelvsziget

MOHAI MARGIT

Dolgozatomnak az a célja, hogy az udvarszállási magyarság életét a településtől kezdve a jelenig bemutassam. Bővebb források hiányában az anyakönyvi, statisztikai adatokra és a szájhagyományra támaszkodtam. Anyagomat a falu életére nézve jelentős események ideje szerint osztottam fel.

I. A településtől 1849-ig (a falu elpusztulásáig),

II. 1850-től 1885-ig (a földosztásig),

III. 1885-től 1918-ig (a magyar uralom megszűnéséig),

IV. 1918-től a jelenig.

Ilyen periódusok keretében tárgyalom a falu népességi, gazdasági, egyházi és művelődési viszonyait.

BEVEZETÉS

Udvarszállás [az egykori] Krassószörény vármegye [Bánát] délnyugati részén, a Karas folyó bal partján, a Jámi-völgyben fekszik, ott, ahol a folyó felveszi a Kis-Karas vizét. A falu sík földön terül el, kiterjedése 3038 kat. hold.¹ Földje közepesen termékeny. Éghajlati viszonyai kedvezőek a gabonatermelésre. Az erős telet esős tavasz váltja fel, majd hosszú, száraz nyár és rövid ősz következik. Jellemző a vidékre a kelet-délkeleti irányú erős kossava szél. Maga a falu a határ nyugati szögletében kereszt alakban épült a jám-szubotcai és versec-féher-templomi út mentén. Az eredeti parasztföldek a község közelében a

szubotica-i határ és a fehértemplomi út s a falu és a Karas között terülnek el. A határ többi része uradalmi föld volt.

A magyar jellegű Udvarszállást egészen idegen nemzetiségű falvak környezik. Észak és kelet felé a dombvidéken oláhok (Vojvodinc, Kustély, Csorda, Jám, Mirkovac stb.), délen és nyugaton a sík vidéken főleg szerbek (Szubotica, Jaszenova, Oresacz stb.), kis számban oláhok (Sztrázsa, Grebenát stb.) és délkelet felé Fábrián faluban csehek laknak. Az udvarszállásiak mint jobbágyok, főleg Jám falu oláh lakóival érintkeztek, majd később közigazgatás, posta és vasúti közlekedés szempontjából maradt fenn ez a kapcsolat. Terményeik értékesítésére Versec, Fehértemplom és Jaszenova piacai nyújtottak lehetőséget. Versec a vidék gazdasági s kulturális központja, németek, magyarok és szerbek lakják. Délkelet felé Fehértemplom hasonló szerepet tölt be, csak szűkebb keretek között, ez német jellegű város, de magyarok, szerbek és oláhok is élnek itt.

Ilyen kapcsolatok folytán az udvarszállási magyarok tehát minden oldalról s szinte az élet minden viszonylatában idegen hatásnak voltak kitéve. Ennek ellenére a falu egy századon át megőrizte magyar jellegét, magyar nyelvét és régi szokásait. Éppen ez a tény, hogy az ország déli részén kompakt magyar területtől távol, idegen nemzetiségek körében is magyar maradt a falu, mutatja népének élni akarását, s ösztönzést ad a jelenben a népiségek kutatására, és biztatást nyújt a magyarság reményteljesebb jövőjére.

A FALU ÉLETE A TELEPÜLÉSTŐL 1849-IG

Gróf Bissingen-Nippenburg Ferdinánd szász eredetű ősi nemes család leszármazottja 1819-ben királyi adományul kapta Krassószőrény vármegyében Jám és Mercsina falvakat.² Az új birtokost valószínűleg a munkáskezek hiánya indította arra, hogy mielőbb telepítsen, s így jött létre már a 20-as évek elején a jámi birtok délnyugati részén Udvarszállás. A marticulák tanúsága szerint a falu 1822-től lakott hely. Telepesei a XVIII. századi bánáti katolikus német települők földműveléssel foglalkozó utódai. Ezek azonban itt nem érezhették jól magukat, mert már a húszas évek végén nagyobb részük elvándorolt. A németek távozásával egyidejűleg indul meg a magyarok beszívargása, ami állandóan fokozó-

dott, és a harmincas évek elején érte el maximumát.³ A magyarok mellett csehek is költöztek be. A falu végleges betelepülése idejéről az alábbi néhány adat tájékoztat: 1) a Lonovics József dr. csanádi püspök és Fábry István kanonok által aláírt 1836. május 16-án történt canonica visitatio jegyzőkönyve második rész 7. oldalán olvasható „Udvarszállás filialen vannak magyar, német és cseh katólikusok, kik 1832-ben települtek le”.⁴ 2) Pesthy Frigyes Helységnévtárában⁵ a jámi szolgabíró 1864-ben így ír: „. . . Udvarszállás . . . gróf Bissingen pusztára vagy harminc év óta életbe hozott contractualista gyarmatközség magyarok, németek és csehek által népesítve”. 3) A földesúr és az egyes udvarszállási családok között 1885 novemberében létrejött adásvételi szerződésekben⁶ – melyeknek alapján a lakosok a jobbágyszolgáltatástól szabadulva meghatározott vételárért földet kaptak földesuruktól – utalás van egy 1833. szeptember 30-án kötött szerződésre. Ez az 1833-as szerződés – melynek kötelezettsége alól csak a jobbágyviszony megszűnését jelentő 1885. évi szerződés menti fel a telepeseket –, valószínűleg a település feltételeit tartalmazó, így a település idejében létrejött szerződés volt. Ezek az adatok azt bizonyítják, hogy a falu végleges betelepítése 1832–33-ban folyhatott le.

A telepések nemzetiségéről, származáshelyéről, foglalkozásáról az anyakönyvek nyújtanak felvilágosítást.⁷ 1829-től 1849-ig az alábbi nevek és származáshely-megjelölések fordulnak elő Udvarszállás anyakönyveiben:

Andres (Écska)	Baumgartner (Fehértemplom)
Amon	Bálint (Kisoroszi)
Aranyos (Jám)	Bezzeg
Ágai	Berki (Dézsánfalva)
Andó (Karánság)	Bali (Klopodia)
Arnyol	Bene (Ex-Gallia, Etes)
Arnus (Nagygálya)	Biber (Gottlobina, Écska)
	Berger
	Behoftsits
Bars (Vudek)	Benke (Hajduschitza)
Bonitz (Fehértemplom)	Baranyi (Szentandrás)
Bódi (Etes, Omán)	Borzák (Kevermes és Jám)
Barcok (Klopodia)	Barna (Dorozsma)

Berta	Derényi
Bastiny (Szubotica)	Doma (Ság)
Blesch	Domusuku
Buday (Fegyvernek, Gatalya)	Drinyi (Gatalja)
Bolla	Demendi (Omor)
Budentovszky (Bars)	Ehrber (Stefansfeld)
Bastius (Versec)	Eitl (Écska)
Banka (Majlát)	
Baghi (Dorozsma)	Földy (Nagyzsám)
Baschta	Ferentzy
Balázs (Mezőkövesd)	Fischer
Barta	Fejes (Bardány, Omor)
Boza	Fekete
	Fodor
Cink	Fülep
Csikl	Fink (Tribswetter)
Csányi (Tornya)	Fátyol (Dézsánfalva)
Csóke (Etes, Gatalja)	
Csik	Gulyás
Császár (Mezőkövesd)	Gara (Mailát, Pécska, Kunszentmárton)
Csernus (Szentandrás)	Godó
Cséka	Gavallérma (Székáts)
Csukás	Gábor (Iratos, Szajony)
Csohaszka	Gladnek
	Graefer (Zichydorf)
Dávid (Hort)	Gutvein (Szubotica)
Doll	Gergely
Déméndi (Várkony)	Györfy
Dongó	Grill
Delezsán	
Drogai	Homoki (Sándorff)
Dasa	Hertsik
Döme	Haman (Majlátfalva)
Ditrich (Fehértemplom)	Hajek
Dudás	
Dallos (Fegyvernek, Gatalja)	

Huszka	Kelemen (Szubotica)
Horváth (Tiszaföldvár, Gatalja)	Kubinyi
Hermesz (Écska)	Katona (Szentmihály)
Hartmann (Écska, Detha)	Krizsán (Tószeg)
Holda	Kohatka (Nagyzsán)
Hauschka	Kiszele (Omor)
Hideg	Kutserreiter (Karlsdorf)
Hankótzky (Szentandrás)	Kelle (Majlát, Békésszentandrás)
Halász (Majlát, Battonya, Szentmárton)	Komáromi (Dorozsma)
Huszár (Etes)	Kochláts (Gombaszög)
Hávermüller (Zichydorf)	Kalmár
	Keszek
	Korszalik
Ipats	Kutyhin
Illés	Kaszanly
	Kuti
Juhász (Nagyiratos)	Kopsa
Jász	Kallós (Majlát)
Jalorka (Nagybecskerek)	Kalik (Pasztoha)
Jung	
Jeszinszka (Csehorsz.)	Lung
	Lieber
Kaufeisen (Germánia)	Latky
Konali	Lajkó (Dorozsma)
Kováts (Komárom, Majlát, Szentmárton, Étska)	Lágyi
Kutsara (Nagyiratos, Etes)	Liszacs
Kotsa	Loszkandl
Kalackay (Kevermes)	Latzkó (Laputó)
Kiss	Lantos (Jászládány, Szentandrás, Gataja, Rékás)
Karafa (Majlát)	
Kósa (Majlátfalu)	Matej (Etes)
Koppány	Miklós
Karsay	Magony (Jászládány)
Kotsis (Győr, Klopodia)	Magosz
Király (Szalmatersts, Kisujfalu)	Máté (Kevermes, Etes, Gatalja)

Mensik (Moravia)
 Muszkataj (Omor)
 Müller
 Molnár (Majlátfalva)
 Mózer (Soroksár)
 Mohari
 Malec
 Mátyás
 Magó
 Mónár (Majlát)
 Motsár
 Marschall (Karlsdorf)

Német
 Nagy (Alsizsentyörgy,
 Jászládány, Majlát)
 Nádas
 Nikolászy
 Novotnik (Kauschitz,
 Csehország)
 Nödrödi
 Nyilas

Orbán (Csehország)
 Olaj (Karancsság)
 Orzsek (Osztern)

Petermann
 Pergő
 Peti
 Panyik (Jászládány)
 Patóts (Komárom)
 Pekly (Törökkanizsa)
 Parang
 Pálinkás (Gataj)
 Polgár

Pintér (Dézsánfalva)
 Péter
 Patisz
 Pattogós (Alsószerém)
 Ping (Tribszvetter)

Répás (Kóka, Gatalja)
 Rátz (Szeged)
 Ribasik
 Reininger (Németország)
 Rágyi
 Rády (Szentandrás)
 Rozska
 Rittinger

Szabó (Kevermes, Bárda,
 Dézsánfalva)
 Szüky (Fajány, Fehértemplom)
 Sipos (Majlátfalva, Ürményháza)
 Sidró (Omor)
 Sárík (Szegvár)
 Szőke
 Szili (Majlátfalva)
 Szalay
 Szeifer (Versec)
 Szémann (Bohemia)
 Szerencsés
 Schiffert (In-Gallia)
 Scheidl (ex Radlstad)
 Strohál (Keplitz, Moravia)
 Sznapek
 Szaniszló
 Schiffler
 Szórád
 Szilasy
 Simor

Sipasi	Ulrich
Steiblein (Jám)	Urbán
Szirmay (Szabadka)	
Sziasak (Radács)	Váczy (Fehértemplom)
Szén	Visc
Szücs	Varga (Kömlő, Kevermes, György)
Sándor	Vámos (Kevermes)
Sajti	Vas (Fegyvernek, Szaján)
Sziráki	Verődy
Szebeny	Virág (Dorozsma, Karancsság)
Szelley (Ság)	Vadas (Etes, Gatalja)
Szebei	Várkonyi (Etes, Karancsság)
Szelly	Vágó
Táborosy (Gatalja)	Vinberger (Csiknova)
Tóth (Dorozsma, Apátfalva, Kétegyháza, Tördeli, Dézsánfalva)	Vavruska
Tolt (in-Germánia)	Vogl (Nagyszredistye)
Tülkös	Vető
Tarkó (Fegyvernek)	Wagner (Módos)
Taiti	Zech (Dolatz)
Till (Karlsdorf)	Zing
	Zoech
Urbanek (Csehország)	

A fenti családnevek alapján tehát a telepések nemzetiségükre nézve kb. felelérésben magyarok, felelérésben csehek és németek voltak. Származáshelyükre vonatkozóan az az eredmény, hogy a magyarok nagy részben Jász-Nagy-Kun-Szolnok megyéből (Nagykunság) és Heves megye déli s Nógrád megye középső részéből, továbbá Csanád és Csongrád megyék területéről származnak. Több családnev különböző vidéken fekvő helyek neveivel kapcsolatban fordul elő.

Pl.	Csőke	Etes	Dézsánfalva
	Dalos	Fegyvernek	Gatalja
	Gábor	Nagyiratos	Szajány
	Máté	Kevermes	Gataj stb.

Ebből következtethető, hogy a magyar lakosság egy része már 1830 előtt a Temesköz falvaiban élt, és innen vándorolt be Udvarszállásra.

Foglalkozásukat illetően a magyarok földművelők, a csehek és németek a földművelés mellett kis részben iparral is foglalkoznak.

A vallás szempontjából egységesnek mondható a település, 99%-ban római katolikus.

A telepések száma 1832–33 körül 250–300 lehetett. Az idézett canonica visitatio szerint 1836-ban Udvarszálláson a lélekszám 300. Fényes Elek⁸ szerint 1839-ben 265 lakosa van a falunak. 1839–49-ig a népeségre vonatkozóan nem találtam statisztikai adatokat. A népmozgalom adatait 1833–48-ig vizsgálva arra az eredményre jutottam, hogy 15 év alatt a születések és halálozások száma kb. egyenlő, így természetes szaporodás nincs. Nem számítottam az 1842. évet, mikor valami járvány következtében a halálozások száma az átlag – évi 22 – kétszeresét is felülmúlta, 49-re növekedett.

Az említett 1833. november 30-i szerződés hiányában – mely 50 évre meghatározta a földesúr és jobbágyai közötti kapcsolatot – csak szájhagyomány alapján rekonstruálhatjuk a telepések gazdasági viszonyait. Eszerint minden telepes kapott egy kat. hold beltelket és nyolc kat. hold szántót. Ezért évente 28 nap robotot szolgáltak, 10 napot a beltelekért, a numeráért és 18 napot a szántóért. Egész napi robotnak számított az egész napi kaszálás, kapálás stb., vagyis a nehezebb munka végzése, könnyebb munka esetén, mint pl. rostálás, morzsolás, három-négy nap számított egy robotnak. Minden robotnapért egy pléhtáblácskát kaptak, és november 1-jén, mindenszentekkor, ezeket a táblácskákat bevitték az uradalom központjába, Jámba, és ott az intézők megejtették az elszámolást. A roboton kívül dézsmát is kellett beszolgáltatniuk. A dézsma a termés hetede volt, így aratáskor minden hetedik keresztet, szüretkor minden hetedik sor termést stb. külön kocsira rakva, beszállítottak Jámba. A jobbágytelken kívül az egyes telepések különböző nagyságú területet béreltek az uradalmi földekből. Ez feles bérlet volt,

vagyis a föld használatáért a termés felét kellett a földesúr részére beszolgáltatni. A telepéseknek ezenkívül még állandó munkaalkalmat nyújtott az uradalom, részben a saját kezelésében lévő földjein, részben az Udvarszállás községben létesített uradalmi sör- és spirituszgyárban. A gyár a község belterületén, 4 kat. holdon feküdt, 1849-ben azonban a szerb felkelők felégették.

A falu egyházilag már 1822-től kezdve a fehértemplomi anyaegyházhoz (Mater) tartozott, s mint fiókegyház (filiálé) szerepelt. Az 1836. évi canonica visitatio szerint az udvarszállásiak nagyobb része főleg nyári időszakban az anyaegyházát látogatja. Ebből következik, hogy 1836-ban saját templomuk még nem volt. Valószínűleg a 30-as évek vége felé építtetett a földesúr, mint patronus templomot, a szájhagyomány szerint fából. A templom felépülésével egyidejűleg rendszeres lelkészi szolgálat is kezdődött, amit a fehértemplomi lelkész végzett. 1848. március 25-étől augusztus 19-éig helyi káplánság volt a faluban⁹, azonban ez megszűnt, s Udvarszállás ismét közvetlen az anyaegyház vezetése alá került.

Említi a szájhagyomány, hogy a templom mellett iskola is volt. A 40-es években kétszer (1841 és 1843) van említés a tanítóról, Loszkandl Ferencről. A templom és iskola fenntartója a földesúr volt.

Az említett canonica visitatio szerint „Udvarszállás filialen van temető a falutól kelet felé fakeszttel és bádofgeszülettel 10 év előtt lett kihásítva (ti. az uradalomból) és megáldva”. Tehát gróf Bissingen Ernő még 1826 körül birtokából egy részt temetőnek engedett át a telepések számára, ezt akkor egyházilag is megáldották, s így azóta temetkeznek oda.

Megismerve a falut népességi, gazdasági, egyházi szempontból, vizsgáljuk meg társadalmát. A származásra nézve különböző telepéseket társadalmilag egységessé olvasztotta az egységes gazdasági keret és az egy vallás. Mindenki ugyanannyi földet és ugyanolyan feltételek mellett kapott, csupán a feles bérletnél voltak eltérések vállalkozó kedv és munkaerő szerint. Így hétköznapjaik hasonló munkában teltek el, vasárnap pedig egyforma módon dicsérték az Istent. Ezek következményeként a falu társadalmában nem történtek eltolódások, lakói mind földművelő jobbágyok, ti. a néhány iparral foglalkozónak is földművelés volt a főfoglalkozása.

A falu élete ilyen keretek között mozgott 1848-ig. A szabadságharc alatt a helység fronton kívül esett. 1849 tavaszán a község csapatot

küldött a szerbektől szorongatott fehértemplomi garnizon megerősítésére, minek megtorlásaként a szerbek vracsevgái táborukból megtámadták Udvarszállást, és egészen felégették. A lakosság nagy részének sikerült elmenekülnie a közeli erdőkbe, a háborús időre való tekintettel ugyanis heteken át az értékes holmikát összecsomagolva útra készen állottak. A felkelés után részben visszamentek származáshelyükre, részben a kevésbé veszélyeztetett északi falvakba helyezkedtek el, s így Udvarszállás rövid időre egészen elnéptelenedett.

UDVARSZÁLLÁS 1850-TŐL 1885-IG

A község elnéptelenedése természetesen zavart okozott az uradalom életében. Ezért a földesúr a harcok elcsendesedésével levélileg értesítette az elmenekülteket, hogy visszajöhetnek. Az anyakönyvek bizonyítják, hogy ezek nagyobb része vissza is jött, sőt újabb telepésekkel szaporodott a község lakossága. A visszajövők siralmas állapotban találták elhagyott lakhelyüket. Csak romok jelezték, hogy nemrégén még emberek laktak ott. Kénytelenek voltak rögtönzött kunyhókat készíteni, egyelőre azokban meghúzódni, és csak később, anyagi helyzetük javulásával kezdtek ismét házakat építeni. Az 1850-ben visszatért lakosság számáról nincsenek adataim. Az 1857. évi népszámláláskor 514 lakosa volt a falunak. Udvarszállás népessége történetében ez a maximumot jelenti, mert 1834-től 1849-ig 250–350 között, 1870-től 1910-ig 430–460 között mozgott a falu lakóinak száma. Az 1857. évi magas létszám bizonyítja, hogy a szabadságharc után sokan tértek vissza, és tekintélyes számú új telepes is jött. A hatvanas években gazdasági téren bekövetkezett a consolidatio. Bár 1863-ban igen rossz termés volt – a lakosság élelemmel való ellátása az uradalomra hárult – az 1870. évi népszámlálás szerint már 72 ház volt Udvarszálláson. A visszatéréskor épített kunyhókat tehát ekkor már lakóházak váltották fel, melyeket vályogból építettek, és zsindegyel fedtek. Meglepő azonban, hogy a lélekszám az 1857-i 514-gyel szemben 1870-ig a gazdasági erősödés ellenére 425-re csökkent. Bár a lakosság az eddigi adatok szerint is igen lassan szaporodott, inkább stagnált, de ilyen mértékű fogyást nem magyarázhatunk ebből a tényből, itt valószínűleg elvándorlás történt. A lakosság vallás szerinti tagozódása 1870-ben róm. kat. 422, ágh. ev. 1, helv. hitv. ev. 2, tehát csaknem teljes egészében római katolikus a falu. Az 1880-as

népszámlálás részletesebb adatai már világosabb képet nyújtanak a község népességéről. Eszerint a jelenlevő polgári népesség 462. Ebből anyanyelv szerint:

magyar	német	oláh	horvát-szerb	egyéb nyelvű
337	28	32	2	63

Hitfelekezeti szerint:

r. kat.	gör. kel.	ágh. ev.	zsidó
424	35	2	1

Az 1880-as adatokat összehasonlítva az 1870. évi eredménnyel, azt látjuk, hogy 10 év alatt a lakosság száma 37-tel emelkedett. Ez azonban nem természetes szaporodás, hanem bevándorlás eredménye, amit a lakosság vallás szerinti megoszlása mutat. Ugyanis még az 1870. évi 425 lakosból 422 róm. katolikus, addig az 1880. évi 462 lakosból csak 424 a római katolikus, 35 pedig görögkeleti vallású oláh. Ezek az oláhok nem a falu belterületén, hanem a község határában lévő grófi majorokban helyezkedtek el, mint béresek. Mivel a falun kívül éltek, dolgoztak, s mivel később sem költöztek a faluba, és házasság útján sem történt keveredés, így az oláh bevándorlás a falu életében népességi szempontból nem volt jelentős tényező. Az összlakosságból így leszámítva az oláhokat, látjuk a falu tényleges népességét, mely szerint a 80-as években a lakosság számában nem következett be eltolódás.

Gazdasági kereteik ugyanazok, mint 1833-tól 1849-ig. Változás az, hogy az uradalmi sör- és spirituszgyár a szabadságharc alatt egészen elpusztult, s mivel a földesúr új gyárat nem épített, ez a munkaalkalom megszűnt a lakosság számára. A falusiaknak azonban új munkalehetőség nyílt a vasútépítésnél. 1851-től 1856-ig épült a község határában áthaladó orovica-báziási vasútvonal, hol a szájhagyomány szerint a faluból sokan nyertek alkalmazást. Az új vasútvonalat 1856. november 1-jén adták át a forgalomnak. Udvarszálláson nem volt vasúti megállóhely, az utazóknak a jámi állomásra kellett menniük, mely kb. 3 km-re volt.

A falura nézve jelentős volt még, hogy határában 1875-ben megépült a Karason át vezető fahíd. Ennek következtében a fehértemplom-udvarszállási út csatlakozott a vojvodinc-verseci úthoz, s a falu így közelebb

jutott Versechez, a vidék központjához, ami értékes volt a terményeladás szempontjából.

A szerb pusztítás után csak egy évtized múlva, 1861-ben épült fel az új templom Anna-Mária királynő kegyes adományából.¹⁰ A templom téglából épült, zsindelettel és az utcára épített s részben a homokfalra, részben két kőoszlopra támaszkodó toronnyal. A berendezés költségét a grófi család viselte. A vasárnapi istentiszteleteket a hatvanas években rendszerint a grófi család papja végezte, ki mint a grófi gyermekek nevelője tartózkodott a jámi kastélyban, s vasárnapokon Udvarszálláson végzett lelkészi szolgálatot. Az udvarszállási templomot látogatta a grófi család is. A templom még ma is fennáll, tetőzete azonban igen rongált. Építésével egyidejűleg mellette építette fel a földesúr az iskolát az utca vonalával párhuzamosan, s ez egy tanteremből és két-szobás tanítói lakásból állott. A tanító eredményes munkáját bizonyítja, hogy 1880-ban a lakosságnak csaknem negyedrésze tudott írni-olvasni (106).

A község életében nagy jelentőségű az 1885. év. A letelepüléstől 1885-ig a lakosság a jobbágyi viszony szerződésileg meghatározott keretei között élt. 1885-ben azonban hatósági felszólításra a földesúr felmentette a lakosságot a jobbágyszolgáltatás alól, s az igénylőknek kedvező fizetési feltételek mellett földet adott.¹¹ Az igényelhető maximum 8 hold volt. A falu lakói közül 15-en vettek 8 holdat, 23-an pedig 1-6 hold közötti parcellákat, tehát 38 család összesen 228 holdat vásárolt. A vételár holdanként 300 forint volt, melyet 15 év alatt egyenlő részletekben minden év november 1-jén holdanként 20 forinttal kellett törleszteni. Az eladó a kamat fizetését elengedte, de a vevőknek a szerződés aláírásakor a megváltott föld után 5-5 forintot kellett fizetni foglalóképpen, a vételár pedig a tulajdonjog átírásával egyidejűleg az eladó javára első helyen kebeleztetett be.¹² A lakosok így kedvező úton földhöz jutottak. A földesúr indokolt esetben jóakarátulag megengedte a részletfizetések halasztását. Mikor azonban 1897-ben szűk termés miatt nem tudtak fizetni, s majd a földesúr is elköltözött, az udvarszállásiakkal szemben fennálló követelését átadta a Fehértemplomon lévő Károlyfalvi Bank fiókjának. Tehát a bank a fennálló tartozást kifizette a grófnak, s az udvarszállásiaknak adósságukat ezután a banknál kellett törleszteni, hol kamatot is számítottak fel nekik. Később néhány a

magas kamat miatt az orovikai bankhoz fordultak, mely tartozásukat átvette. A parasztok által megvásárolt földek nagyobb részben a községtől délkeletre, a fehértemplomi út és a vele párhuzamosan futó szuboticiai határ között, kisebb részben a falu és a Karas folyó között terülnek el, tehát mind a falu közelében vannak, ami a gazdálkodás szempontjából kedvező.

A SZABAD FALU ÉLETE 1918-IG

Az 1885-ben földhöz jutott lakosságot a következő években lefoglalta a vételár törlesztésének gondja. 13-20 pengős búzáarak mellett igen szorgalmasan kellett dolgozniuk, hogy törleszthessék adósságukat. A kisbirtokosok száma – mint említettem – 1885-ben 38. Az 1900. évi statisztika ugyanezt mutatja, 1910-ben némi eltolódást látunk, ez a szám 42-re emelkedett – 12 tíz holdon felüli és 30 tíz holdon aluli – a többlet azonban a birtokok aprózódásából állott elő. A falubeliek birtokállománya 1918-ig nem mutat változást, ennek oka a grófi birtok kötöttsége, mely hitbizomány volt, és mint ilyen el nem adható. Ezért a falusiak, ha földet akartak vásárolni, idegen határba kellett menniük. A lakóházak száma 1900-ban 67, 1910-ben 63, tehát kb. 25-30%-kal több, mint a kisgazdaságok száma. Mivel legalább annyi családot kell számítanunk, ahány lakóház van, így azt látjuk, hogy kb. a lakosság egyharmada egészen földnélküli. Ezek 1885-ben, vagy az addigi helyzettel megelégedve, vagy vállalkozó szellem hiányában nem vásároltak földet, később pedig nem volt rá alkalmuk, és így tovább is uradalmi szolgálatban, mint béresek, napszámosok keresték meg kenyerüket. 1900-ban négy iparos volt a községben, 3 önálló, 1 segéd. Ezek közül 2 kovács, 2 gépész. 1910-ben szintén 4 iparos volt, mind a 4 önálló, 1 kovács, 1 szabó, 1 kőműves és 1 vendéglős. Ezek az iparosok a falu igényeit elégítették ki, ipari termelésük nem terjedt túl a falu határán.

Az 1885. évi földosztás tehát társadalmi rétegződés alapjául is szolgált, az eddigi homogén jobbágytársadalom kisbirtokosok (négyheted rész) és földnélküliek (háromheted rész) csoportjára oszlott. Az iparosok száma a lakosság számarányához viszonyítva nem jelentős. Mivel ezek az ipar mellett földműveléssel is foglalkoztak, így valójában az említett két csoport valamelyikébe tartoztak, s így önálló iparosréteg nincs. A kisbirtokosok és földnélküliek rétege között még nincs ellentét,

mert érdekeik nem ütköznek, a birtokosok maguk munkálják földjüket, a földnélkülieknek pedig az uradalom nyújt állandó munkát. A faluban a tanító képviseli az intelligenciát.

A szabad falu statisztikai felvételeit népesedés szempontjából vizsgálva, látjuk, hogy a lélekszám:

1890-ben	464
1900-ban	468
1910-ben	462,

tehát három évtizeden keresztül szinte mozdulatlanság uralkodik.

Az anyanyelvre vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a mozdulatlan felszín alatt történtek változások:

	magyar	német	oláh	horvát-szerb	egyéb szláv
1890	371	27	16	–	50
1900	328	22	59	7	52
1910	330	9	79	2	42

A falu lakossága tehát lassan fogyott, míg a bevándorló oláhok száma nő, s így az össznépesség adatai alig változtak. A magyarság száma tulajdonképpen a 80-as években emelkedést mutatott (1880-ban 337, 1890-ben 371), majd a 90-es években az előbbi emelkedéssel egyenlő visszaesés, s 1910-ig stagnáció következett be.

A gazdasági életben természetes fellendülést eredményezett az 1885. évi földosztás. Adósságukat igyekeztek kifizetni, majd az 1910-es években már földeket vásároltak a szomszédos szuboticei és fehértemplomi határokon. Gazdasági erősödésüket tükrözi a lakóházaikról szóló ki-mutatás is:

	tégla	tégla vályogalappal	vályog	fa vagy egyéb	össz
1900	8	5	51	3	67
1910	13	30	20	–	63

Gazdálkodásukban a gabonatermelésen volt a hangsúly. Fő termé-nyeik a kukorica és a búza. Takarmánynövények közül lóherét, szénát

és csalamádét termesztettek. Szőlő- és gyümölcsstermelésük csupán saját szükségleteiket elégítette ki. A beltelken lévő konyhakertben termeltek burgonyát, hüvelyeseket stb. Állattenyésztésük főleg a földműveléshez szükséges állatállományra szorult, lovat, tehenet, sertést s kevés baromfit tenyésztettek. Állattenyésztésüket korlátozta a közlegelő hiánya.

Terményeiket – mint említettem – a verseci, fehértemplomi és jaszenovói piacokon értékesítették. Gazdasági haladásukat elősegítette, hogy 1912-ben az állam a Karason át vezető régi, rongált fahíd helyébe egy betonhidat építtetett, s ezzel biztosabb és könnyebb lett a közlekedés Versec felé.

Egyházi életükben nem jelentett változást az 1885. évi esemény. Bár a gróf patronátusa megszűnt, de egészen a világháborúig segítette az egyházközségeket. A lelkészi szolgálatot a fehértemplomi lelkész, a kántori teendőket pedig a háború végéig a helybeli tanító végezte. A lakosság 10%-a volt templombajáró, azoknak is többsége nő.

Iskolaügyükben jelentős fordulatot hozott az 1885. évi év. A falu úrbéres jellegének megszűnésével az iskola fenntartásának gondja a községre nehezedett. Ez súlyos megterhelést jelentett a lakosoknak, s ezért 1892-ben a gróf segítségével a kultuszminiszterhez fordultak az iskola államosítását kérve. Háromévi kérelmezés után dr. báró Wlassits Gyula kultuszminisztersége alatt meg is történt az iskola államosítása. A templom mellett balról lévő saroktelken építtetett az állam egy új iskolaépületet, téglából, cseréptetővel s egy nagy tanteremmel és kétszobás tanítói lakással. A régi iskolaépületet (a templomtól jobbra) községvázzá alakították át. Az új iskolát „magyar hazánk ezeréves fennállásának emlékére” ajándékkul kapta Udvarszállás.¹³ Az állami iskola megnyitása 1896. szeptember 21-én folyt le díszülés keretében a grófi család jelenlétében. Az első állami tanító Óváry János volt. Az iskola dologi ügyeinek intézésére egy öttagú gondnokságot választottak. 1896-ban a gondnoksági elnök volt Horváth Pál, gondnok Kratochwill József, s gondnoksági tagok Vámos János, Horváth Antal és Junigl József. Az oktatást egy tanító végezte, tehát ún. osztatlan iskola volt, kivétel a női kézimunka, amelyben heti hat órában tanítónő tanította a lányokat. A hitoktatást is a tanító végezte heti 4 órában. A hitoktatásért 50 forint tiszteletdíjat szavazott meg a gondnokság 1897-ben. A tanév megkezdésének és befejezésének meghatározása is a gondnokság ha-

táskörébe tartozott. A tanév – tekintettel a mezei munkára – rendszeresen szeptember 10-e és 20-a között kezdődött, és június közepén fejeződött be. Az 1897. évi tanévben 80 tanulója volt az iskolának (44 leány, 36 fiú), 1900-ban 81, 1910-ben 76 volt a tankötelesek száma (a falubeliek és tanyaiak együtt). A községbeliek 5%-os iskolaadóval járultak hozzá az iskola költségeinek fedezéséhez, a pusztai gyermekek után pedig hozzájárulásként 1 forint 40 krajcárt kellett fizetni a 90-es években. Az iskolának volt ifjúsági könyvtára, a tanító részére járt a Népoktatás című pedagógiai szaklap. Az iskola eredményes működését bizonyítja, hogy az össznépeességből 1900-ban 162-en, 1910-ben 215-en tudtak írni-olvasni.

A község eddigi közigazgatási viszonyait adatok hiányában csak homályosan ismerem. 1849-ig Krassó vármegye oroviciai járásához tartozott, 1850-től 1860-ig a „szerb vajdaság és temesi bánóság” nevű tartományba kebelezték be, majd 1860-ban visszacsatolták Krassószőrény vármegyéhez, s a jámi járásba osztották be. Ez az utóbbi beosztás 1918-ig fennállott. 1904-ben történt meg a község szervezése az 1886. évi 22. tc. alapján.¹⁴ Eszerint Udvarszállás a jámi közjegyzőséghez kapcsolódott, mint kisközség. Közigazgatása a községi előljáróság feladata lett. (Ennek tagjai a jegyző, a bíró, a helyettes bíró, két esküdt, a körorvos és a közgyám.) A falu 10 tagú képviselő-testület által gyakorolta önkormányzati jogát. Ez a helyzet 1918-ig fennmaradt.

A falu életét 1885-től a világháborúig a lakosság küzdelmes hétköznapjai jellemzik. A világháború alatt a falu távol esett a hadszíntértől, azonban csaknem az összes férfierő háborúba vonult, főleg a 7-es honvédeknél és a 43-as és 46-os közös gyalogezrednél teljesítettek szolgálatot, voltak orosz, olasz, román és szerb fronton. Orosz fogságba estek hatan (Virág József, Bene István, Csáp József, Virág János 1. és Virág János 2.). Olasz fogságba pedig hárman (Barna Pál, Österreicher Antal és Csáp Antal). A foglyok 1919-ben egy kivételével mind hazajöttek, a kivétel Virág József, aki csak 1924-ben jött vissza. Az elfogottak fogságuk ideje alatt nagyjából megtanulták az illető nemzet nyelvét, visszatértük után azonban lassan elfelejtették. Csáp József fogsága alatt megbarátkozott a bolsevik eszmékkal, s hazajöve igyekezett azokat terjeszteni, azonban nem talált rokonszenvre. Hősi halottakkal is áldozott a falu, ezek: Kucsera Gáspár, Junig Márton, Bene Mihály, Holupka

József, Horváth József, Horváth András és Máté János. A háború alatt a falu lakossága főleg nőkből és gyermekekből állott, ők végezték a mezei munkát is. Termésük egy részét az állam a katonaság számára foglalta le, s így bár szűkösen, de megéltek. Közben azonban állandó rettegésben voltak, félve a szerbek és románok esetleges támadásától. Az 1918. évi novemberi forradalom idején ez a rettegés a végsőig fokozódott, holmijukat összecsomagolva minden percben menekülésre készen állottak. A környékbeli forradalmárok azonban nem bántották a lakosságot, figyelmüket a jámi grófi kastély és a grófi majorok foglalták le. Az egész gabonaállományt és gazdasági felszerelést széthurcolták, a jámi kastélyt s az Udvarszállás határában lévő négy majort teljesen elpusztították, felégették. Az udvarszállásiak ezalatt csendesen viselkedtek, és a fosztogatásban nem vettek részt. 1918 novemberében megtörtént a szerb megszállás.

UDVARSZÁLLÁS (DOBRICEVO) 1918-TÓL 1936-IG

A szerb megszállás a magyar csapatok átvonulása után két nap múlva minden ellenállás nélkül történt meg. A lakosság megdöbbenve, nem értve, de csendben vette tudomásul a változást, mely nemcsak politikai, hanem gazdasági, népességi, kulturális és közigazgatási viszonylatban is eltolódást eredményezett Udvarszállás életében.

Az új állam első dolga volt a megszállt területi nagybirtokok feldarabolása. Minden nagybirtokból 500 kat. holdat, mint maximumot, meghagytak az eddigi tulajdonos birtokában, a föld többi része pedig az állam tulajdonába ment át. Így a szerb állam minden áldozat nélkül óriási területeket vett birtokába, melyek nagy részét dobrovoljacok (hadi önkéntesek) és más szerb származásúak között felosztották. Ilyen értelemben osztották fel Udvarszállás határában a Bissingen-birtokot is. Az itt földhöz jutott szerbek azonban nem telepedtek be a községbe, a határban sem alakítottak önálló települési csoportot, hanem a környékbeli szerb falvakban helyezkedtek el. Így távol a földtől gazdálkodásuk nehézkes volt. A fő baj azonban nem a távolság, hanem a hozzá nem értés, mert csak a szerbiai pásztoemberek nem foglalkoztak még földműveléssel, felszerelésük sem volt, intenzív fizikai munkához sem voltak szokva, a klíma is szokatlan volt számukra, s így nem tudták földjüket kiértékelni, s ezért bérbe adták részben udvarszállásiaknak, részben a

környékbeli falvak lakóinak. Ezek a földek azonban tulajdonjogilag rendezetlenek, illetve még mindig gróf Bissingen Ernő úr nevéen állanak, bár régen nem ő használja.

A háború utáni konjunktúra hasznukra volt a földműveseknek, s a falubeliek így pénzhez jutva kezdték a bérelt földeket megvásárolni. A földvásárlási lehetőség egészen felvillanyozta a lakosságot, és egy kicsit el is felejtették, hogy milyen nagy árat – Trianont – kellett érte fizetniük. Az ősi földéhség most kielégülést talált, s eltöltötte egész lényüket. Az eredmény az, hogy 1919-től 1933-ig megháromszorozódott a falusiak birtokállománya, így kb. 700 kat. hold van a kezükön. Horváth István volt bíró bemondása alapján:

0–10 holdig terjedő birtok van	30
10–20 " " " "	20
20–30 " " " "	7
30–40 " " " "	5
40–50 " " " "	1
Összesen:	<u>63,</u>

tehát az 1910-es helyzettel szemben a birtokosok száma kb. 30%-kal növekedett. A dobrovoljacok részére kiparcellázott területek eladásával megindult a tanyás középirtokok kialakulása. A verseci és fehértemplomi német és szerb intelligencia vagyonosabb tagjai vásároltak földet az udvarszállási határban.

A falunak – mint említettük – keletkezése óta nem volt legelője. 1924-ben sikerült a gróftól a Karas bal partján egy 10 holdas területet vásárolniuk legelő céljára. A legelő megvételére és fenntartására megalkult a Legelőtársulat 56 taggal.

A gazdasági jólét emelkedését bizonyítja, hogy házaik ma már nagyrészt téglából vannak, cseréppel fedve.

Míg a falu gazdasági helyzete megerősödést mutat a háború előtti helyzethez viszonyítva, addig a népességi viszonyokkal kapcsolatban éppen az ellenkező észlelhető. Az 1920-as szerb népszámlálás eredménye: összlakosság 305, ebből nemzetiségek szerint:

cseh	lengyel	magyar	német	oláh	olasz
48	1	227	16	12	1

vallás szerint:

pravoszláv	római katolikus	gör.kat.	evang.
12	288	4	1

Az 1930-as még ki nem adott statisztika¹⁵ nem mutat változást, az összlakosság 306, ebből 229 magyar, 59 cseh-szlovák és 18 német. Ezeket az adatokat az 1910-es statisztikai adatokkal összehasonlítva látjuk, hogy a népesség száma jelentékenyen csökkent. A csökkenés oka az, hogy a nagybirtok feldarabolása következtében a majorokban élő lakosság elvándorolt. Az oláhok elvándoroltak, mert a munkaalkalom megszűnt, és se birtok, se rokoni kapcsolatok nem kötötték őket. A magyarok számában is, sajnos, nagy eltolódás van. 1910-ben 330, 1920-ban 227, tehát 100-zal kevesebbedtek meg. A hiányzó családok szintén a majorokban dolgoztak, de nagy részüknek nem volt földje a falu határában, s mivel a szerb birtokpolitika következtében kereseti lehetőség s föld nélkül maradtak, így ők is kénytelenek voltak elvándorolni.

Kulturális vonatkozásban vizsgálva a falu életét, szintén a lakosság hátrányára szolgáló változást találunk. 1918-ban hatosztályú elemi iskolája volt Udvarszállásnak. A szerb uralom alatt is megmaradt a hat osztály, az iskola azonban kisebbségi iskola lett, így az első osztályban magyarul, a másodikban magyarul és szerbül, a harmadik osztálytól fölfelé egészen szerbül tanulnak a gyermekek. Ennek az az eredménye, hogy sem magyarul, sem szerbül nem tudnak helyesen írni-olvasni, számolni, azonban terjed körükben a szerb nyelv ismerete. Az iskolából hozott nyelvismeret a fiúknál a katonaidő alatt kiegészül, s a fiatalabb nemzedék férfitagjai már egészen jól beszélnek szerbül. Helyes az, hogy a lakosság ebben alkalmazkodik a változott viszonyokhoz, mert így kevesebb kellemetlenségnek van kitéve hivatalos ügyeiben, s terménye értékesítésénél is előnyt jelent ez számára. A baj azonban az, hogy a szerb nyelv tanulása az elemi ismeretek és az anyanyelv rovására történik. Ugyanis a gyermekek nem bírják annyira jól az államnyelvet, hogy ennek segítségével megtanulják a szükséges számtant, földrajzot, törté-

nelmet, gazdaságtant stb., s így ismereteik egészen zavarosak. Ennek következtében a művelődés színvonala a szerb uralom alatt lehangolt.

A politikai változással együtt a közigazgatás is megváltozott. Az új határ következtében megszűnt a jámi járás, hova a község 1918-ig tartozott, ezért a verseci járáshoz csatolták. A község eredetileg 30-35 km-nyire feküdt a szerb–román határtól, mely tőle keletre Stájerlakáninánál húzódott. A két állam között 1924-ben létrejött megegyezés értelmében Udvarszállásig tolódott el a közös országhatár, s így a község északkeleti határa egyúttal országhatár is lett. Ennek következtében a falu elszakadt Jámtól, és a tőle északnyugatra fekvő Vojvodinci körjegyzőséghez csatoltatott. 1936-ban hatósági kezdeményezésre önálló jegyzőség alakult a községben. Ennek fenntartása súlyos megterhelést jelent a falu számára az eddig is nagy adó mellett. A határ 1924. évi meghatározása óta a községben 14 tagú pénzügyőri szakasz van kirendelve a határ őrzésére.

1924-ig Udvarszállás posta és távírda szempontjából Jámhoz tartozott (3 km). Azóta postája Sztrázsa (6 km), távírója Jaszenovo (7 km). A határváltozás következtében megszűnt a vasúti közlekedés a község határán keresztülhaladó jaszenovo–orovicai vasútvonalon, sőt a sínpart is felszedték a szerbek a határtól kb. 2 km-nyi távolságon. A község közlekedési viszonyai tehát rosszabbodtak, mert a 3 km-re fekvő jámi állomás helyett most vagy a 6 km-nyire levő sztrázsei, vagy a 7 km-nyire fekvő jaszenovói állomásra kell menni. Tehát közigazgatás, posta és közlekedés szempontjából sem nyert a község.

Összegezve tehát a szerb megszállás okozta változásokat, azt látjuk, hogy a gazdasági terület kivételével minden vonatkozásban hanyatlás van. A gazdasági előny sem az állam jóakarátának az eredménye, hanem csupán annak a következménye, hogy az állam által önkényesen lefoglalt nagybirtokot kevésbé hozzáértő és földszerető emberek között osztották fel, s az udvarszállásiaknak verejtékes munkával szerzett pénzen sikerült az idegenek kezére jutott földből valamennyit megvásárolniuk, ami viszont életrevalóságuk bizonyítéka.

Az elmondottakban igyekeztem rekonstruálni a magyar jellegű Udvarszállás életét egy századon keresztül. Befejezésül csak azt szeretném még megemlíteni, hogy az első állandó telepések közül mely családok élték át az elmúlt század megpróbáltatásait. A ma élő családnevek és

családonkénti előfordulások száma: Balassa (1), Barna (3), Bartha (1), Bene (2), Csáp (4), Csőke (2), Döme (4), Frenczen (1), Gránicz (1), Halubka (6), Horváth (4), Junigl (2), Krizsa (1), Kucsera (9), Kvesznica (1), Lexa (1), Máté (1), Magyar (2), Rezba (1), Tóth (3), Turi (1), Urbán (1), Virág (12).

A mai névsort olvasva látjuk, hogy a faluban élő 23 családnévből 11 (Barna, Bartha, Bene, Csőke, Döme, Horváth, Kucsera, Máté, Tóth, Urbán, Virág) előfordult az 1833-tól 1848-ig felsorolt nevek között is. Tehát ezeknek a családoknak az ősei Udvarszállás első állandó telepesei voltak, kik a falu 1849. évi elpusztulása után is visszatértek s utódaik ma is élnek, sőt a falu lakosságának gerincét képezik, mert a fenti családnevek viselői a lélekszám kétharmadát teszik. A lakosság többi részének elődei az 1850. évi visszatérés után települtek be a faluba. Ezek között régebbiek a Csáp, Halupka, Junigl családok, melyek nevei 1850 és 1860 között már előfordulnak, a többi ma szereplő család még azonban újabb lehet, mert 1860-ig semmi említést sem találtam róluk Udvarszállás anyakönyveiben. (Ezek: Balassa, Franczen, Gránicz, Krizsa, Kvasznica, Lexa, Magyar, Rezba, Turi). A lakosság tehát megőrizte eredeti jellegét, mert mint az 1848 előtti, úgy a mai lakosságról is megállapítható, hogy többségében magyar eredetű.

Udvarszállás magyar jellegét a családneveken kívül világosan bizonyítják a dülőnevek is. Ugyanis az igazi parasztföldeknél kivétel nélkül magyar neveket találunk, ezek: Határdülő, Kereszt-, Rét-, Fertály-, Hosszú-, Kender-, Szőlő-dülő, míg az uradalmi földön oláh dülőnevek vannak. Driku Funtini (kút-dülő), Driku Veli, Driku Rusniki, Vicinik (a két előbbi név, mint időleges vízfolyás neve fordul elő Jám határában, az utóbbi pedig szintén a jámi határban szerepel, mint pataknév) és Szuboticával szomszédos területen egy szerb eredetű nevet találunk, ez a Driku Mitrovica. Tehát a parasztföldeket világosan megkülönböztetik az uradalmi földektől a magyar dülőnevek, melyek egyúttal bizonyítékai is a letelepült és itt egy századon keresztül élt lakosság nagyobb részében magyar voltak.

Udvarszállás százados magyar múltja bizonyítéka a magyar életerőnek. A trianoni megpróbáltatásban a csonka országnak nagy biztatás, hogy az idegen nyelvtengerrel szemben magyar maradt ez a kis magyar sziget, sőt a körülmények kihasználásával gazdaságilag meg is erősödött.

A múlt alapján remélhető, hogy a következő századokban is képes lesz megőrizni népi egyéniségét az idegen hatásokkal szemben.

JEGYZETEK

¹ Krassó-Szörény vármegye adóközségeinek területe és kataszteri tiszta jövedelme. 1914 Eszerint Udvarszálláson van:

	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	
szántó	177	657	1047	675	172	4	= 2732
kert			4				4
legelő			34	146			180
szőlő			3				3
							termő = 2919
							terméketlen = 119
							<u>3038</u>

² Nagy Iván: Magyarország családai. Bpest, 1875, I. köt.

³ 1829-ből való az első magyar név: „Matricula defenctorum: 1829. I. 28. Dávid János uxoratus, relicta vidua Anna. Patria: Sándorff vel potius Horth in cottu. Heves. 74 Ann.”

⁴ A jegyzőkönyv a fehértemplomi róm. kat. egyház birtokában van.

⁵ Pesthy Frigyes: „Helységnévtára” kézirat a Nemzeti Múzeumban.

⁶ E szerződések egy példánya Junigl József udvarszállási gazda tulajdonát képezi.

⁷ Udvarszállás egyházi szempontból Fehértemplomhoz tartozott, anyakönyvi adatai a Fehértemplom és a hozzá tartozó fiókegyházak adatait tartalmazó közös anyakönyvekben, a fehértemplomi róm. kat. plébánián olvashatók. Ezen a helyen is köszönetet mondok főtiszt. Kindl Ede plébános, pápai kamarás úrnak, ki az anyakönyveket készséggel bocsátotta rendelkezésemre.

⁸ Fényes Elek: Magyarország mostani állapota. Pest, 1939, IV. köt., 447. old.

⁹ „Schematismus cleri dioecetis Chanadiensis” 1900. „In Udvarszállás a 25 Marti usque 19. Aug. 1848. capellanus localis erat.”

¹⁰ „Schematismus cleri dioecetis Chanadiensis” 1900, 235. old. „In Udvarszállás Ecclesia in hon. nativ. B. M. V. liberalitate suae majestatis Mariae Annae reginae et e piis oblati A.1861.dedicata.”

¹¹ A község Versecen lévő telekkönyvi adatai szerint.

¹² Az említett Junigl József úr birtokában levő 1885. évi szerződés alapján.

¹³ 1896-tól 1903-ig iskolaügyi gyűlések jegyzőkönyveit Horváth János volt községi bíró vette birtokába a szerb megszállás idején, és azt mindmáig meg is őrizte.

¹⁴ A község ilyen értelmű szervezéséről szóló okiratot szintén Horváth János úr bocsátotta rendelkezésemre.

¹⁵ Az 1930-as népszámlálás adatait főtisztelendő Kindl Ede plébános, pápai kamarás úr szíves közléséből ismertetem.

FORRÁSMUNKÁK

- Josef Blau: Der Heimatforscher. Prag, 1920
- Fényes Elek: Magyarország mostani állapotja. Pest, 1839
- Fodor Ferenc: Egy palóc falu életrajza. Bpest, 1930
- Jenőfi Éva: Adatok a szegedi német telepesek és céheik történetéhez. Bpest, 1932
- Walter Kuhn: Deutsche Sprachinselforschung. 1934
- Mályusz Elemér: A népiség története. (A magyar történetírás új útjai, 1931. Homan Bálint.)
- Pesthy Frigyes: Krassó vármegye története és oklevéltára. Bp., 1883–84
- Schilling Roger S. O. Cist: Dunakömlőd és Németkér telepítés – népiség és nyelvtörténete. Bpest, 1933
- Udvarszállás anyakönyvei 1822-től 1872-ig (Születési, halálozási és házasságkötési anyakönyvek). Ezek a fehértemplomi róm. kat. plébánián vannak. Az 1857., 1870., 1880., 1890., 1900. évi statisztikai felvételek eredményei. S az 1920. évi szerb népszámlálás adatai.

JEGYZET

Udvarszállás szociográfiai leírásán a szerző, Mohai Margit, 1936–1937-ben dolgozott, amikor Udvarszálláson-Dobričevón járt, hogy *Udvarszállás, egy jugoszláviai magyar nyelvsziget* című egyetemi szakdolgozatához anyagot gyűjtson, mert történelem-földrajz szakos tanár volt. Feladatát Mályusz Elemér (1898–1989) egyetemi tanár tűzte ki, s ezt a feladatát végezte el 1937-ben szakdolgozata megírásával. Mohai Margit 1913-ban Budapesten született, de rokonsága volt a Vajdaságban, s ilyen módon szerbül is jól beszélő kísérőt kapott kutatóútján, akivel bejárta nemcsak Udvarszállást és közvetlen környékét, hanem járt Fehértemplomon és Versecen is. E sorok írójának adott tájékoztatója szerint anyaggyűjtési helye a posta, a községháza, a földhivatal, a plébánia és a temető voltak, de sok helybeli is adatközlője volt.

Mályusz Elemér céltudatosan jelölte ki hallgatóinak a kutatási feladatot, ugyanis éppen 1936–1937-ben hirdette meg két féléven át Bevezetés a népiségtörténetbe című kollégiumát, amelyhez adatot és anyagot hallgatóitól is kért és kapott. Érzékelhető, hogy Mohai Margit is azok szerint a szempontok szerint rendezte szociográfiai-szociológiai tanulmányának anyagát, amelyeket Mályusz Elemér a külföldi szakiro-

dalom tapasztalataiból kiszűrte, s külön a román Gusti professzor munkássága inspirálta, amikor tanítványait faluszociológiai-népiségtörténeti vizsgálatokra ösztönözte, maga pedig *Bevezetés a népiségtörténetbe* című kollégiumának mondandóját papírra vetette. Ez jelent meg 1994-ben *Népiségtörténet* címen az MTA Történettudományi Intézete kiadásában.

Mohai Margit munkáját *Egy jugoszláviai magyar nyelvsziget (Dobri-csevo)* címen az Újvidéken megjelent *Testvériség* című folyóirat, amely Thomka Viktor szociográfiáját is megjelentette, 1939-ben kezdte közölni folytatásokban, és 1940-ben fejezte be, az új évfolyam első kettős számában. E szociográfia szerzőjének kilétét kutatva nemcsak a szükséges eligazítást kaptuk meg Mohai Margit Piroson élő rokonától, Bancsi Lajostól, hanem „történelmi szakdolgozata” szövegének egy bekötött példányát is. Ez, mint kitűnt, terjedelmesebb, mint a cenzúrára is tekintettel levő *Testvériség* közölte szöveg. Mi ezt a teljesebb változatot adjuk most közre, csupán két, szögletes zárójel közé zárt apró betoldást eszközöltünk. Az egyik Udvarszállás megyei hovatartozását érinti, mert Mohai Margit Krassószőrény vármegyét ír, a *Testvériség* Bánátot emleget. Szövegcsonkítást pótolunk az eredeti szöveg alapján az udvarszállási anyakönyvből kimásolt névsor beiktatásával is, amelyet az újvidéki folyóirat valószínűleg terjedelmi okok miatt hagyott el.

A *Testvériség* a következő megjegyzéssel vezette be A mi falukutató-sunk című rovatába sorolt szociográfiát:

„Míntha az egész új öntudatos nemzedékben megmozdult volna a szociális lelkiismeret, úgy érkeznek hozzánk különböző vidékekről friss, komoly szociográfiai felvételek. Ezeknek az önkéntes társadalomkutatóknak írásait közöljük ezentúl e helyen.”

BORI Imre